

Леопольд ЯЩЕНКО:

ВІДРОДЖУЄМО

В СОБІ СЕБЕ

Впродовж останніх років у київському метро, в автобусах, тролейбусах, трамваях часто можна почути сопілку.

Наш кореспондент зустрівся з цим незвичайним сопілкарем. Він виявився керівником етнографічного хору «Гомін» Будинку культури Метробуду Леопольдом Івановичем Ященком. І ось яка вийшла в них нестандартна розмова, ось які болючі роздуми виносить Леопольд Іванович на суд читачів.

— Леопольде Івановичу, ви народилися, мабуть, в селі й відразу з сопілочкою в руках. Бо ж так славно граєте українські народні мелодії. Аж душа завмирає...

— От і ні вгадали. Я народився й виріс на київському асфальті. Щоправда, кілька дитячих років прожив у Чернігові, де українська мова в побуті тоді ще переважала. А в Києві, як і більшість школярів, українською мовою користувався, головним чином, на уроках. Інтерес до української мови і народної пісні пробудився, коли нас, старшокласників, повезли в село на жнива. Працюючи серед

колгоспників — людей відкритих і щиріх, слухаючи розлогі пісні сільських дівчат, я відкрив для себе цілком новий світ і відчув себе часточкою свого народу.

Ніколи не забуду такий епізод: іду я через село Пустоварівку Сквирського району. Сів перепочити під тином, жую сухаря. Коли раптом виходить дівчина із кухлем молока, а сама, вибачившись, біжить на роботу. («Кухоль, поставиш там, у сінях...») Про те ж, щоб замкнути хату, вона й не думала — тоді ще, в 40-х роках, хати в селі не замикали, бо її злодіїв не було. Тепер то вже, певно, все інакше...

Потяг до мистецтва визрівав у мені поступово. Після закінчення школи я провчився кілька місяців у Політехнічному інституті, потім перейшов у художньо-промислове училище. Але найбільше вабила мене музика. Почав я з відвідин вокальної студії при консерваторії. Справжнього голосу у мене, на жаль, не виявилось, та я не відступив і не заспокоївся. Пригадую, зайдов якось до Музичного училища, на вулиці Тургеневській. У кожному класі там стояло фортеп'яно. А раз так, думаю, то це не тільки для щасливих обранців — може й мені вдастся прилучитися до цієї краси.

Нотної грамоти я не знов зовсім і була вже середина навчального року. Але мене все ж прийняли на диригентсько-хорове відділення, у клас Павла Івановича Муравського. Треба врахувати, що то був післявоєнний 1947 рік, тож музично грамотних абітурієнтів було небагато. Згодом я перейшов на історико-теоретичне відділення, а по закінченні III курсу училища вступив до Київської консерваторії, яку закінчив як музикознавець-фольклорист.

Ще навчаючись в училищі, я випадково довідався, що Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії щоліта споряджає експедиції для збирання народних пісень. Я приєднався до однієї з таких експедицій. Тоді ще не було в нас звукозаписувальної техніки, — нотний зошит, блокнот, олівець, «сидір» з хлібом — ото й увесь обладунок. Пам'ятаю свій перший маршрут: Сумська область, Пу-



тивильський район, села Литвиновичі, Воргол, Скуносове. Пам'ятаю їх тих жінок, що наспівували пісні свого краю, і навіть звучання окремих голосів.

Береза, береза, листячком дрібненька,
Да листячком дрібненька, з кореня
тоненка...

(Записані в експедиціях пісні та романси лягли в підмурівок наукових праць та збірників кандидата мистецтвознавства Леопольда Ященка: «Українське народне багатоголосся», «Українські народні романси», «Буковинські народні пісні» та ін. — М. Л.).

Закінчивши 1954 року консерваторію, вступив до аспірантури при Інституті мистецтвознавства і там же працював до 1968 року. Свою роботу я любив, а було її дуже багато — на всю Україну припадало, може, з десяток фахівців з музичного фольклору. Пам'ятаю, що мені ніколи часу не вистачало для роботи, хотілося більше об'їздити, більше записати й опублікувати пісень... Тоді ще, років 30 тому, у кожному селі можна було знайти щось своє, неповторне...

— А коли вдарив перший «застійний» грим?

— Шістдесят восьмого року я в числі понад 140 осіб поставив свій підпис під колективним листом-протестом з приводу закритих судищ над інакодумцями і мене звільнини з роботи, організувавши позачерговий конкурс. Хоч голосування було таємне, майже ніхто з моїх товаришів по роботі не наважився стати на захист — такі то були часи.

Ставши безробітним, я, проте, не розлучався з піснею. 1969 року заснував на громадських засадах етнографічний хор «Гомін», і взявся за відродження наших народних звичаїв та свят, насамперед, календарних. Ще раніше студенти київських вузів започаткували в місті новорічні щедрівки. Я також брав у них участь. Поступово визріла думка про відродження веснянок, свята Купала. Допоміг нам Іван Макарович Гончар — невтомний подвижник і натхненник нашого духовного відродження. Він забезпечив нас одягом із своєї колекції і сам подбав про те, щоб ми мали належний святковий вигляд. Пригадую, у наших перших веснянок на схилах Дніпра брали участь студійці хору Верховки, а серед них і Ніна Матвієнко.

— А як поставилася влада до ваших починань?

— Як і до всіх стихійних проявів громадської активності — насторожено, але на перших порах не заважала. Заохочені успіхом, ми започаткували на Трухановому острові свято Купала, а 22 травня брали участь у вшануванні пам'яті Тараса Шевченка біля пам'ятника. Поштовхом послужив офіційний мітинг на могилі Кобзаря з нагоди сторіччя перезахоронення (1961 рік). На тому мітингу виступав Щербицький, як і біля пам'ятника Шевченкові в Києві 1964 року. Ми «зачепилися» за ці його виступи і щороку 22 травня збиралися біля пам'ятника, співали пісні на слова Шевченка, декламували вірші.

Влада вирішила перехопити ініціативу, приурочивши до 22 травня відкриття фестивалю «Київська весна». Біля пам'ятника будували дерев'яний поміст, ставили машини з гучномовцями, запрошуvali до виступів державні мистецькі колективи і відомих поетів. Люди слухали концерт, але варто було артистам зійти з помосту, як стихійно починається «другий відділ» і вже сам народ співав «Заповіт», «Реве та стогне», «Думи мої», і знов виступали поети (серед них і невідомі). І так тривало до першої години ночі.

Тоді влада оголосила 22 травня національним святом. І почалось! Скасували відкриття фестивалю «Київська весна» в парку. Та люди все одно сходилися. Підключили міліцію: загони врізалися в натовп, розсікали його навпіл, витісняли з парку. На площі перед університетом спиняється рух транспорту... Це було, здається, 1972 року. А в наступні роки людей з квітами і у вишитих сорочках перейма-

ли ще на підступах до парку, заводили в спеціально відведені приміщення, перевіряли документи, допитували, залякували, шантажували за місцем роботи.

Заразом вимели, як під мітлу, і народні календарні свята — веснянки, свято Купала, колядки і щедрівки, які вже стали традиційними. Пригадую, 1 січня 1972 року молодь, за звичаєм, зібралася біля міської ялинки на площі Ленінського комсомолу. Релігійних колядок ми тоді ще не співали, канонічні тексти доводилось осучаснювати («Радуйся, земле, рік новий народився»). Проте це їх не врятувало. Міліція оточила колядників, підігнала «чорного ворона», і кількох чоловік заарештували на 15 діб, пострігши наголо. Ще раніше, восени 1971 року був ліквідований хор «Гомін», який називали «збіговиськом українських буржуазних націоналістів», а мене як організатора й керівника колективу було виключено із Спілки композиторів. У той же час ліквідували і хор «Жайворонок», створений при Музично-хоровому товаристві. Не допомогло й те, що він був базовим колективом Міністерства культури УРСР по впровадженню сучасних обрядів.

— Як і чим ви жили усі ці роки?

— Поки я був членом Спілки композиторів СРСР, у видавництвах продовжували друкуватись мої, заплановані раніше, книжки і збірники. Але після виключення зі Спілки шлях до видавництв, як і до радіо та телебачення, мені був відрізаний. Отже, довелось міняти професію. Працював муляром на Баришевському заводі «Молния», в радгоспі на Васильківщині, добуваючи цеглу, розбирав старі будівлі на Подолі. Організовував самодіяльні хорові гуртки в технікумах, профтехчилищах. Наприкінці 1983 року заснував етнографічний ансамбль у Музеї народної архітектури та побуту УРСР для обслуговування відвідувачів.

Влітку 1984 року я випадково довідався, що адміністрація Гідропарку має намір влаштувати свято Купала, і вирішив підключитися до нього з музеїним ансамблем. Проте дирекція (певно, під тиском керівників органів) заборонила ансамблеві не лише виступати за межами музею, а й поповнювати колектив сторонніми людьми — ентузіастами народного мистецтва. Об'єктивно це зводило наївець усі наші зусилля (і не тільки наші), бо що та за свято Купала без народно-пісенної основи, без участі людей, закоханих у народні звичаї?

У пригоді стали жінки-пенсіонерки. Вихідці із сіл, вони вже віддавна стихійно збираються на алеях Гідропарку і співають для власного задоволення вечорами, аж луна йде. Познайомившись із ними, я запропонував вивчити низку купальських пісень та хороводів і ми з успіхом виступили на святі імпровізованим хором.

На алеях парку ми проспівали все літо й ранній осінь, а з настанням холодів адміністрація виділила нам для співів кімнату при Зеленому театрі. Ми там працювали близько двох місяців і мене навіть оформили в штаті як керівника клубу народної пісні. Але знов надійшов «сигнал» і нас виставили за двері. Що робити? Куди писати? Звертався я і в Будинок самодіяльності, і в міському партії, але нікому ми не були потрібні. На щастя, знайшлася поміж хористами добра душа, Марія Семенівна Нечипорук, — майстер ЖЕКу на вулиці Лисенка. Вона дала нам притулок у «червоному кутку» і ми продовжували там свої співи.

А через деякий час я довідався, що адміністрація Будинку культури Київметробуду хоче створити хор. Я запропонував свої послуги і невдовзі ми вже співали в концерті з нагоди відкриття станції метро «Червоногірська» та «Дзержинська».

Перші часи й тут було нелегко. Кожну народну пісню, аж до «Подоляночок» включно, доводилось візувати, подавати щораз нові списки учасників, узгоджувати з адміністрацією кожен наш крок.

Пригадую свято Купала 1986 року. Програма була затверджена в Будинку художньої самодіяльності, в Будинку культури Київметробуду, в Ленінському районі. Вдалося організувати рекламне повідомлення через міське радіо. Зійшлося багато людей, святково одягнених, з квітами... І все ж, міліція всіляко намагалася зірвати свято, під приводом, що воно схвалено «не на тому рівні». А наступного дня, в неділю, Дніпровський райвиконком заборонив повторювати нам Купала в своєму районі, бо це, мовляв, свято «не радянське». Довелося в останню мить переходити на свій страх і розсуд у сусідній Дарницький район, де ми також не були запрограмовані. От вам і відповідь на питання, звідки прийшла бездумовність — вона не з'явилася сама собою, й не народ у цьому винен — її насаджували згори.

Тепер, здається, це вже позаду. 1989 року ми святкували Купала в Гідропарку цілу ніч. Запросили в гості львівський театр «Мета», фольклорний ансамбль Товариства Лева. Палили вогнища, гойдалку влаштували, дівчата кругом «Маринонки» танок водили, зі свічками, вінки пускали на воду... Єдиним дисонансом були галасливі гучномовці, що розносili по парку строкату програму київських ансамблів, яка до Купала загалом не мала відношення. А в цілому всі були задоволені і можна лише дивуватися тому, як ми страшно себе обкрадали протягом стількох десятиліть.

Я вважаю, що свято Купала на початку липня має стати традиційним «фірмовим» святом міста Києва — до цього кличе наша прекрасна природа. У Львові, наприклад, на свято Купала тисячі людей виїздять із наметами за 100 кілометрів від міста і стають табором на всю ніч, а нам і їхати нікуди не треба — Дніпро під боком і станція метро поряд.

1988 року після багаторічної перерви було офіційно відновлено вшанування Тараса Шевченка біля пам'ятника. Ми також беремо участь в урочистостях і вважаємо це за велику честь для себе. Разом з нами шевченківські пісні співають і всі присутні. Виходить, що не забули. Прекрасна традиція, породжена народною ініціативою, таки пробила собі дорогу, незважаючи ні на які штучні перешкоди.

— Ви робили спроби поновитися в Спілці композиторів?

— Торік мені поновили членство і перерваний стаж.

— Займаєтесь знову науковою роботою?

— На жаль, багато років безповоротно втрачено, численні задуми й починання лишились нереалізованими. Тепер займаюсь більше прикладною наукою: складаю сценарії та методичні розробки народних свят, клубу народної пісні тощо. А найбільше займається практикою. Умови такі, що доводиться мати справу не тільки з мистецтвом, а й з усіляким реквізитом, костюмами, переписуванням нот, організацією виступів і т. п. Штатних помічників у хорі немає — а це понад 120 осіб — чоловіків та жінок, з якими треба працювати окремо. Тільки тоді можна домогтися певної художньої якості. Часом допомагають на громадських засадах хормейстери Раїса Марченко, Леся Потіцька та інші — коли мають вільний час. А ще ж у нас є і ансамбль народних музик, у якому грають і дорослі, і діти, і ми не можемо виклопотати якихось півставки для керівника.

Одне слово, проблем вистачає, по суті, це постійна боротьба за виживання, але робота цікава і кидати її шкода. Доводиться жертвувати наукою, і не тільки наукою: у мене назбиралося повно касет з народними піснями, але нема часу їх розшифровувати й доводити до путя.

Мене радує те, що наше співоче коло рік у рік зростає. Якщо п'ять років тому, я мав справу переважно з пенсіонерами, то зараз

у хорі чимало молоді, яка шанує народні звичаї та пісні і хоче їх знати.

— **Ви, мабуть, таки перші в Києві виконуєте українські національні гімни.**

— Намагаємося заповнити ту прогалину, яку в Києві, крім нас, нема кому заповнити. В цьому ми беремо приклад зі Львова, де національні гімни ще живуть у народній пам'яті. А у нас перерва в самоутвердженні за допомогою патротичних гімнів була надто довга — аж 70 років. Тож люди вже встигли їх позувати. Треба надолужувати.

— **А не страшно?**

— Ми починали у вужчому колі, на літературних вечорах, потім вийшли на з'їзд Народного руху. Поки що нам ніхто офіційно не забороняв співати національні гімни, чого, на жаль, не скажеш про національну символіку. Не так давно Микола Гордійчук у газеті «Культура і життя» писав, що твір Лисенка «Боже великий, єдиний», співають українці в усьому світі, а я вивчав творчість Лисенка в консерваторії і навіть не знати, що є у нього такий прекрасний гімн. Соромно. Таке може бути тільки у нас, на Україні.

— **Ваші творчі плани на майбутнє?**

— Започатковуємо нову форму масового співу. Щонеділі, у великому залі Будинку культури Київметробуду влаштовуємо вечори гуртового співу для всіх бажаючих. Люди приходять сюди поспівати просто для душі, адже багато таких, що люблять співати, але з різних причин не мають зможи двічі на тиждень відвідувати репетиції. До нас приходять із дітьми, онуками, і ми хочемо, щоб з дітьми також велася робота і щоб усі були при ділі.

Я вже давно виношу мрію про створення в місті комплексу народного мистецтва та клубу любителів народної творчості. Такий клуб ми започаткували було при Палаці культури «Більшовик», але зараз умови складаються так, що найзручніше це робити в нас: центр міста, поряд вузлова станція метро... адже ми діємо за принципом: з миру по нитці — голому сорочку. До нас їдуть співати з Теремків і Броварів, з Воскресенки і Боярки. Певно, це тому, що там немає своїх подібних осередків.

Кожного дня, проїжджаючи повз Будинок культури імені Фрунзе, біля Центрального автовокзалу, я думаю про те, що тут мав бути свій осередок народної творчості — і хор, і дитячий вокальний та інструментальний ансамбль. І тоді не було б потреби любителям їздити з далеких околиць до центру і возити через усе місто своїх дітей, щоб вони навчилися колядок та гри на сопілці. Але ми ще до цього не дорошли.

— **Натомість дросли до порнографічних фільмів. Я був якось у відеотеці того ж таки Будинку культури імені Фрунзе. Зал переповнений 10—11-річними підлітками, а на телевізійному екрані відверта й огідна «порнуха».**

— В Гідропарку так само. Люди збираються поспівати й потанцювати під гармошку, їх же перекриують гучномовці: «Приходите к нам! Новый американский эротический фильм!» Кажу людям — не мовчіть, пишіть скаргу вищі інстанції, а сам думаю про те, що самими лише адміністративними заходами лихові не зарадиш — треба, щоб уряд сприяв розвитку народної творчості не тільки на папері. Щоб наша пісня перестала врешті-решт бути пасинком у своєму рідному дому, на своїй рідній землі.

— **Леопольде Івановичу, кажуть, що пісня вмирає останньою. В моєму будинку, що «проковтнув» мешканців кількох сіл і в якому живе одна-однісінка україномовна сім'я, у свята з багатьох вікон ліне українська народна пісня. Певно, це остання «лінія оборони» враженого бацилою бездуховності національного організму. Залишивши її, ми повторимо долю тих давніх народів, що, втративши рідну мову, назавжди зійшли з історичної арени.**

— Думаю, що до цього не дійде. Головне — не сидіти, склавши руки. Треба відроджувати народну культуру в усіх можливих формах — і сценічних, і побутових. Важливо також, щоб уса наша громада розуміла стан речей і свої завдання. Ми, наприклад, не можемо поскаржитись на відсутність інтересу до народної пісні, — на наших концертах і фольклорних святах завжди багато людей, у тому числі й молоді. Але цей інтерес виявляється переважно в тому, щоб послухати й побачити щось готове. Всі звикли до обслуговування.

От, скажімо, зібралося товариство на зустріч Нового року. Відразу ж виникає спокуса ввімкнути телевізор, подивитися «Голубий вогонь», чи «Щедрий вечір», зустрітися з популярними артистами. Але водночас це й зручна нагода поспівати гуртом, яка в сучасних міських умовах трапляється не часто. Якщо ми не будемо її використовувати, то невдовзі перетворимось на духовних паралітиків, незалежно від своїх симпатій. І ніякий сервіс нас не врятує. Науково-технічна революція тільки набирає розгону, а ми вже бачимо, як невідінано змінився наш побут. Треба пам'ятати, що народна культура виросяла з природної для кожної людини потреби творчого самовираження, з творчого самообслуговування. Отже, треба дбати, щоб це джерело, цей корінь не всихав, бо повсихають з часом і вершечки. Тому наше головне завдання я вбачаю не в тому, щоб створити ще один зразковий, «опорно-показовий» колектив, який би «демонстрував» на сцені народну пісню та обряди, а в тому, щоб розбудити масову ініціативу і відродити, наскільки це можливо, країні народні звичаї в природному вигляді.

Проте поряд із хором у нас є й камерний фольклорний ансамбль «Криниця», який об'єднує більш підготовлених співаків, виконує складніший репертуар, часто гастролює по республіці. Таким чином, ми намагаємося задоволити художні запити й можливості всіх учасників нашого об'єднання.

— **Ваше ставлення до сучасної звуко-відтворювальної техніки.**

— Я б сказав, подвійне. Вона несе нам багато інформацію, в тому числі й художню, але разом з тим вона витісняє й пригнічує живий спів, живу творчість. От хоч би такий приклад.

29 травня 1988 року. День Києва. На спеціально влаштованому помості Центрального парку стоїть могутній зведеній хор, звучить фонограма пісні «Широка страна моя родная». Не кажу вже про те, що слова «Я другий такої страни не знаю, где так вольно дышит человек» видають бажане за дійсне. Мене дивує інше — чому хористи, поважні з вигляду люди, слухаючи фонограму (до того ж, «чужу»), навіть роти не розтуляють? Для чого їх зібрали — щоб познущатися над здоровим глупдом? Кого ж ми дуримо і коли до нас, нарешті, прийде ота перебудова? А хіба імітація співу і імітація бурхливої трудової діяльності це не одного порядку явища? Ми вже настільки звикли до всякої фальші й показухи, що сприймаємо їх, як норму. Це ніби наше єство, наш спосіб життя.

Тим часом, ідея свята пісні сама по собі прекрасна — це справді могутній засіб стимулювання хорового співу і духовного єднання людей. Отже, потрібне і пристосоване для цього Співоче поле. Вже й місце для нього фахівці підшукали. Це район оглядобої алеї, паралельної до вулиці Житомирської (за будинками №№ 30—36). Щосаме тут має бути столичне Співоче поле, наполягають і рада історичного заповідника «Давній Київ», і керівництво Музичного товариства УРСР, і провідні київські митці. Але Голова архітектурно-проектного управління згоди не дає. Чому? Виявляється, поміж кооперативними гаражами, до речі, незаконно розміщеними на цій

заповідній території, є й гаражі кількох мастих функціонерів. «Бідна наша культура,— пише з цього приводу режисер масових народних свят Борис Шарварко,— і тут вона опинилася перед адміністративним бар'єром» («Вечірній Київ», 18.XI.1989 р.).

— **Маємо надію, що перший секретар Кіївського міськкому Компартії України А. І. Корнієнко прислухається до думки громадськості і посприяє розв'язанню цього величного важливого питання.**

— А поки що можна збирати народні хори і в інших місцях, зокрема, на площі Жовтневої революції. Там є сходи, оглядовий майданчик, є можливість не тільки усе почути й побачити, а й самому поспівати в імпровізованому хорі. Таку спробу організувати масовий народний спів ми вже зробили на День Києва і вона нам вдалася, незважаючи на перешкоди. Але це лише початок, маємо надію, що масовий хоровий спів у День Києва, а також Першого травня та на Новий рік стане традицією.

— **Небавом у Києві відкриється Міжнародний фольклорний фестиваль.**

— Якщо ми підемо звичною дорогою марш-парадів та гала-концертів, то зіпсую і цей фестиваль. Це підтверджує і досвід Московського фестивалю. Живий фольклор це, як правило, невеликий колектив, орієнтований на тісний контакт зі слухачем. Тож, не слід збирати все докупи, а, навпаки, розосереджувати колективи на невеликих майданчиках у різних парках. Лише за таких умов кожен колектив зможе себе найкраще реалізувати. Водночас слід подбати, щоб колективи одного напряму чи регіону (наприклад, колективи автентичного слов'янського фольклору) не розпорощувались у різних місцях — це допоможе краще зорієнтуватись у безкрайому морі фольклору, налагодити контакти «за інтересами».

— **За рубежем у великій ціні автентичний фольклор. Ми ж тільки останнім часом почали звертати на нього увагу. Скільки неоцінених перлин народної творчості безповоротно втрачено!**

— І все ж у цій царині наші справи не безнадійні. Ми ставимо собі за мету відродити фольклор, а в деяких західноєвропейських країнах, наприклад, у Франції, його реставрують за документами, давніми записами, фотографіями.

— **Вже згадуваний Борис Шарварко пише: «Творча інтелігенція Києва пам'ятає, як упродовж багатьох років функціонерам не давав спокою хоровий колектив, яким керує член Спілки композиторів УРСР Леопольд Ященко. Мовляв, що не те співають, і не там. Не питаютъ дозволу чиновників, чи можна, скажімо, з неперевіреним репертуаром просто зібратися на одній із площ міста або ж в одному з парків і просто собі поспівати пісень, з дитинства перейнятих від рідних матерів».**

— «Гомін» існував усього лише три роки — з 1969 по 1971. Тепер він відродився і знову не дає спокою функціонерам-«застійникам». Ось приклад. 8 жовтня 1989 року ми виступали на ювілейному вечорі Дмитра Павличка в Палаці культури Політехнічного інституту. Вечір проїшов на великому піднесенні і ми в гарному настрої поверталися з піснями додому. Біля станції метро «Політехнічний інститут» хтось запропонував, як то було після з'їзду Народного Руху, пройти пішки з національними прапорами до пам'ятника Шевченкові. Але більшість цю пропозицію не підтримала і ми вирішили натомість поїхати на площу Жовтневої революції. Співали «Сховалось сонце за горю», «Розпрягайте, хлопці, коні», «Ой на горі та й женці жнуть». Під час співу підійшли міліціонери й наказали «немедленно убрать знамена». Прапороносці (вони не були членами хору) міліціонерів не послухали. Тоді нас оточили омонівці у білих шоломах із гумовими кийками.

Під час співу «Заповіту» вони, мов за-

командою, кинулись на прапороносців, виривали й ламали прапори, били хлопців кийками, волочили за руки-ноги до загратованих автобусів. Сотні людей були обурені свавілям міліції. Потім натовп рушив до міськвиконкому, передав колективну заяву протесту. У відповіді, яка прийшла через десять днів, було сказано, що міліція діяла правильно, оскільки там мав місце несанкціонований мітинг.

Але ж я добре пам'ятаю, що жодних промов і виступів там не було — на площі звучала народна українська пісня, саме вона й викликала таку жорстоку реакцію. Найбільше мене вразила величезна кількість озброєних людей і загратованих автобусів. Проти кого їх готують? Певно ж, цих людей треба забезпечити роботою і довести їхню потребність. Старих проблем не розв'язали, а вже породили нові...

— В сімдесяті роки ваш хор та ще хата-музей Івана Макаровича Гончара були в столиці суверенної української держави одним з небагатьох благословенними острівцями. До вас тягнулися спрагло навіть ті, кому «слон на вухо наступив», щоб поспілкуватись рідною мовою, послухати в живому виконанні рідну пісню. І кожного з них, як і співаків, брали компетентні органи «на олівець».

— На облік усіх брали. Дехто мені дорікав потім, що я складав списки учасників хору і тим полегшував роботу слідчим органам. А хіба від них сковаєшся? Та й чого було ховатися! 1970 року нам навіть дали приміщення для роботи (Палац культури «Харчовик», нині «Славутич»). Пригадую, зайдов до нас на репетицію педагог із Житомира, кандидат філософських наук Володимир Мулява. Побував він і біля пам'ятника Шевченкові, потрапив «на замітку». За це його зняли з роботи в Житомирському педінституті, виключили з партії. Мені довелося тоді писати пояснення про те, яку роль відігравав Мулява в «Гомоні». Таких епізодів було багато. І з хору, і з наших пісень зробили страховище. Ходили ми в ярликах, як у прищах.

— Багато нинішніх українських київських родин бере свій початок із тих знаменитих співанок «Гомону» на Дніпрових схилах.

— Це явне перебільшення. Проте, якби «Гомін» не був ліквідований, таких родин справді було б багато. Ми вже й кілька етнографічних весіль справили було в своєму середовищі... Я пам'ятаю вашу дружину ще дівчиною, вона співала в альтах.

— Леся каже, що найкращий, найпоетичніший період її життя — це коли вона співала у вашому хорі. Бувало, каже, вийдеш із тролейбуса і, мов на крилах, летиш, щоб швидше бути там, на схилах поміж своїми...

— Дехто з тих перших гомінчан, пройшовши всі випробування, і сьогодні співає в хорі. Юрко Гулій, Анатолій Гоц, Іван Дебелюк, Петро Приймаченко, Ірина Монкевич, Людмила Заковоротня, Алла Чигирин, Лідія Орел, Владислав Іщенко — це люди, які без пісні не уявляють свого життя.

— Багато пісень, які ви так самовіддано засівали в ті роки, вже встигли прорости не лише в Києві, а й по всій Україні. Їх залюбки співають Діана Петриненко, Ніна Матвієнко, тріо Мареничів. Не раз пізнього вечора, вертаючись додому, чув я з розчинених вікон і «Сховалось сонце за горою», і «Раз над іхав козак з міста», і «На чужині тяжко жити». А в переддень Нового року були ми з дружиною та дітьми на святівчорі в 117-й школі імені Лесі Українки. І як же я був присмено вражений, почувши від учнів 3—6 класів колядки та щедрівки у ваших обробках.

— Спасибі. У нас і при хорі є дитячий ансамбль-супутник, діти беруть участь в усіх наших фольклорних святах.

— Ви особисто знали Василя Стуса?

— Трохи знат. У шістдесяті роки молоді українські поети влаштовували літературні вечори, санкціоновані й несанкціоновані. Один із них вів Василь Стус, тоді аспірант Інституту

літератури. Приміщення влада не дала, молодь подалася в парк. Василь Стус, відкриваючи вечір на галевині парку, сказав: «Наша рідна Радянська влада постійно дбає й піклується про розвиток української літератури й мистецтва. Це можна бачити наочно» (показуючи рукою в бік молоді, яка зібралася «під тином» послухати поетів). Він ніби викликав вогонь на себе, а в мене защеміло серце. Таких людей, подумав я, не можна зламати, їх можна хіба що знищити фізично. Ще й сьогодні я читаю в газетах закиди деяких керівників товаришів, що, мовляв, рухівці зробили із Стуса, Литвина й Тихого національних героїв, а десять років тюреми й таборів ні за що ні про що не дають». Хочу через ваш журнал відповісти цим керівникам: у той час, коли розвалювалася наша економіка і нищилася духовність, ви слухяної одностайно підносili руки на зборах, а ці люди вже тоді били на сполох, жертвуючи свободою і життям. Це справді наші національні герої!

— Над якою програмою зараз працюєте?

— Козацькі та стрілецькі пісні. Програма майже готова і вже наполовину реалізована.

— А чому наполовину?

— День концерту співлав із перезахороненням Стуса, Литвина й Тихого. Ми провели їх з піснями до Байкового цвинтаря. Учасниця хору Людмила Іванникова принесла на могилу сніп жита, заплетений кетягами калини... А увечері в Будинку вчених дали концерт козацьких і стрілецьких пісень, спільно з ансамблем Товариства Лева. Співали жалібні пісні, що їх так багато породила наша драматична сумна історія... Маємо намір повторити цю програму в повному обсязі, запросивши до участі також кобзарів і бардів. Шукаємо зал.

— Художня самодіяльність. Якою вона була, є і якою повинна бути?

— Мене це питання хвилює давно. Ще з юніх літ я не минав жодної олімпіади, жодного фестивалю. І знаєте, що найбільше вражало? Приїздять із «глибинки» хори і співають не справжні народні пісні, а штучні агітки про «щасливе колгоспне життя» і тому подібне. Ще й намагаються в цьому перевершити один одного, щоб перемогти на огляді й дістати премію. І сипались, мов із мішка, пісні та частівки про доярочок, кукурудзу, «велику хімію» тощо. А запопадливі фольклористи поспішали записати все те «з народних уст».

— Один з наших відомих письменників розповідав мені, як у ті роки посилали їх у Карпати на пошуки співанок на радянську тематику. Втративши надію записати такі співанки, хлопці знайшли вихід: в сільраді виписали роки народження кількох померлих дідів і баб, і «скомпонували» за пляшкою горілки низку хвацьких коломийок, ставлячи під ними для паспортізації прізвища та роки народження небіжчиків...

— Зараз це сприймається, як анекdot, а тоді це була жива практика. Нас також посилали записувати пісні про «батька народів». Тож ми, прибувши в область, ішли насамперед у Будинок народної творчості, переписували там твори місцевих поетів та композиторів, які працювали «під фольклор», а вже потім роз'їжджалися по селах записувати справжні народні пісні. Лише останнім часом сільська художня самодіяльність повернулася обличчям до автентичного фольклору.

— Наш тижневик у шістнадцятому номері за 1989 рік надрукував розмову з лауреатом Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка художнім керівником Київського камерного хору імені Б. Лятошинського Віктором Іконником.

— Я читав цю розмову. В ній Віктор Михайлович, зокрема, сказав, що ми штучно пересадили на свій національний ґрунт манеру співу хору імені П'ятницького.

— Іконник називає її «дути в трубу».

— Я не в усьому погоджуєсь з Іконником. Спів відкритим гучним звуком живе в нашому народі здавна, упродовж століть, а може й тисячоліть. Біда в тому, що цю манеру співу часом спотворюють, співаючи агітаційні «лобові» пісні умисне грубим прямолінійним звуком. Штучність виявляється і в змісті, і в формі.

— Якщо в хорі П'ятницького, щоб підкреслити «удаль молодецьку» російської душі, роблять акцент на такій манері, то для вираження стану душі української, меланхолійної, ліричнішої треба, мабуть, використовувати цю манеру лише епізодично. Натомість всечіно розвивати її інші манери народного співу. Про це, до речі, й говорив Віктор Михайлович у своєму інтерв'ю.

— Коли, наприклад, «ланка жінок співає десь у полі на буряках, то тут на перший план виступають умови праці й побуту, які й обумовлюють гучну форсовану манеру співу. А «ліричність» лишається хіба що в текстах пісень. А загалом сила й життєвість народної культури в її стильовому розмаїтті. Скажімо, в давнину церковний спів уособлював хорову культуру, її обличчя. Народна ж вокальна культура довгий час не досліджувалася і недооцінювалася. Але з кінця 19-го століття народний, так званий «вуличний», спів почав голосно заявляти про себе.

Згадаймо хоча б Охматівський народний хор Порfirія Демуцького. Він прославився народною манерою співу, але водночас культывував і академічну. До війни капела «Думка» також епізодично використовувала народну манеру співу (тоді ще не було у нас державного народного хору). Величезна культура народної підголоскової поліфонії нерозривно пов'язана з народною манерою виконання.

Чому ж тоді занепав академічний спів? Я вважаю, зовсім не тому, що його задавили народні хори. І Григорій Версьовка в цьому не винен. Найбільша наша трагедія в тому, що у нас майже зовсім було знищено спів церковний. Адже раніше у кожнім селі була церква і при ній, хай і невеликий, академічний хор. Тим більше у містах. Дітей змалку призначали до хорового мистецтва. Козловський, Паторжинський і багато інших видатних співаків вирости з церковних хорів. А був же ще й побутовий камерний спів. Де він подівся? Адже не секрет, що багато хто з нас нині взагалі соромиться співати в тверезому стані.

— І останнє запитання. Ви вірили, що дочекаєтесь цих світлих днів! Що будете співати людям, не питаючи у функціонерів дозволу, ті пісні, до яких лежить ваше серце, навіть національні, поки що офіційно не дозволені гімні!

— Вірив. Як вірив і в те, що командно-адміністративна система приречена. Щоправда, в нас на Україні вона ще тримається, тому світлі, як ви кажете, дні ще попереду. Але час працює не на неї.

На закінчення скажу, що ми, українці, маємо таке ж право на повнокровне духовне життя, на свою культуру і святощі, як і всі народи. У нашему національному гімні є такі слова:

Душу тіло ми положим за нашу свободу
Та й покажем, що ми, братя, козацького роду!

Тож давайте спільно робити все можливе для відродження нашої занедбаної духовності, нашої історичної пам'яті і національної символіки, незважаючи ні на які перешкоди. Відроджуймо вперто й безоглядно в собі себе.

Розмову вів Микола ЛИТВИН